

Ivan ČAVLOVIĆ*

UMJETNIČKA MUZIKA U BOSNI I HERCEGOVINI U STANJU TRANZICIJE: FRAGMENTI

Sažetak: Stanje u umjetničkoj muzici u Bosni i Hercegovini nije zadovoljavajuće u onoj mjeri u kojoj bi to trebalo biti, s obzirom na civilizacijsku i društvenu vrijednost umjetničke muzike. Razlozi tome su mnogostruki, počev od ratne destrukcije koja je snažno pogodila i devastirala muzički život i muzičke resurse, do postratnog nestabilnog političkog i siromašnog ekonomskog stanja države u tranziciji i depresiji. Između i unutar ove dvije pojave, rata i tranzicije, pojavljuju se i drugi razlozi koji se sagledavaju fragmentarno, ali s dovoljnim napomenama za opis stanja u kojem se odvija uvijek aktuelna i interaktivna veza između društva i muzike. Zaključak je da i u takvim tranzicijskim političko-ekonomskim uslovima i depresivnom stanju društvene svijesti postoje neki svjetliji trenuci, koji bi mogli naznačiti put razvoja umjetničke muzike i kvalitetnog muzičkog života ka nekoj boljoj budućnosti.

Ključne riječi: *muzika, Bosna i Hercegovina, tranzicija, kompozitorstvo, izvođaštvo, kulturna politika, ne/vrijednost, perspektive*

UVOD

Muzika u Bosni i Hercegovini u posljednjih dvadesetak godina je tema koja se metodološki i predmetno može obuhvatiti na više načina i na više nivoa. Za potrebe ovoga skupa dajem dva moguća nivoa posmatranja: muzika i muzička scena i muzika i muzička umjetnost. Na prvoj ravni možemo obuhvatiti sve fenomene muzike kao upotrebne, zabavljačke, masovne, popularne, pa i organizacijske i kritičarske pojavnosti najviše u sarajevskoj sredini, ali i banjalučkoj, tuzlanskoj, zeničkoj, mostarskoj i bihaćkoj, dakle u svim velikim gradovima koji su bili, a i danas su politički, ekonomski i kulturni centri u BiH. Konkretnije rečeno, muziku na savremenoj muzičkoj sceni u BiH možemo posmatrati kao pojavu u vezi sa socijalnim i ekonomskim problemima

* Dr Ivan Čavlović, Univerzitet u Sarajevu, Muzička akademija u Sarajevu

ma društva, s pojedincima koji stvaraju određenu muziku i društvenim grupama koji muziku primaju kao takvu. A bosanskohercegovačko društvo je u svim segmentima, od privrede do politike, dejtonski¹ ne/stabilno i ne/definisano. U takvo dejtonsko političko okruženje, dakle u državu s dva entiteta, tri konstitutivna naroda, jedanaest vlada, s devastiranom privredom i deprimirajućom narodnom sviješću o vlastitoj budućnosti, smještamo muziku i njene pojavnosti, od stvaranja novih djela, preko izvođenja i marketinga, do slušalačkog recipiranja, dakle shvatamo je kao dio društvene nadgradnje koja je u siromašnim društvima izričito vezana za ekonomsku nemoć siromašnih građana i ekonomski divlje tržište. U ovoj vezi ekonomije i nadgradnje muzika, kao i svi rodovi umjetnosti, gubi bitku i u podređenom je položaju jer se siromaštvo baze neminovno odražava na kvalitet umjetnosti. I to je ona druga ravan i nivo govora o muzici, muzici kao umjetnosti.

FRAGMENT 1: KOMPOZITORSTVO

Zašto muzika gubi bitku na ekonomsko-socijalnoj ravni? Muzika je izuzetno skupa i osjetljiva društvena i humanistička djelatnost. Ona zahtijeva velika društvena ulaganja u svim segmentima: od stvaranja novih djela do izvođenja i predavanja muzike u zvučnom obličju publici, od edukacije i ustanovljavanja muzičkih institucija do vrednovanja muzike kao opštedruštvenog i civilizacijskog dostignuća.

Stvaranje novog muzičkog djela je u domenu individualnog nadahnuća kompozitora, ali nijedan bosanskohercegovački kompozitor, niti prije rata niti danas, ne živi od stvaranja muzičkih djela. Taj problem je tek relativno riješen i u mnogo razvijenom svijetu finansijskim stimulansom kroz zakonsku zaštitu autorskih prava, osnivanjem posebnih fondova za stimulaciju muzičkog stvaralaštva, raspisivanjem konkursa za nova muzička djela, štampanjem i izdavanjem partitura i sl., ali samo mali broj kompozitora živi od komponovanja. Zašto ovo spominjem? Zato što je to, prema mom mišljenju, prvo krucijalno pitanje bosanskohercegovačke umjetničke muzike danas. Nikad nije bilo muzičke kulture nigdje na svijetu bez stvaranja (i izvođenja) novih umjetničkih djela. Od stvaranja (i izvođenja) muzičkog djela ovisi tekuća muzička kultura, ona kojoj smo savremenici, ali i historija muzike i muzičke kulture jednog društva kao opštecivilizacijske kategorije. U vremenu poslije rata

¹ Političko, ekonomsko i opšte društveno stanje u BiH se u različitim diskursima vrlo često imenuje i označava kao dejtonsko stanje. Ovaj termin je nastao kao kritika ili odobravanje mirovnog sporazuma potpisanog zvanično u Parizu 14. XII čiji su pregovori vođeni u Daytonu (SAD) od 1. do 21. XI. 2005.

1992–1995. mogu se u BiH na prstima nabrojati novonastala djela, naprosto jer kompozitora nema dovoljno, ili zato što, ako bi se i mogli naći, troše svoje stvaralačko vrijeme na neke muzičke ili druge poslove kako bi preživjeli. U ovom vremenu pamtim samo dva konkursa, 2004. i 2008, za stvaranje novih muzičkih djela koje je raspisalo Muzikološko društvo FBiH. Međutim, čitao sam u dnevnoj štampi da je jedan ministar naručio stvaranje prve bošnjačke opere *Hasanaginica* (2000), koja je, srećom, i danas na repertoaru. Kompozitor Asim Horozić je jedan od četiri aktivna kompozitora ozbiljne muzike koji žive i rade u BiH danas. To su još Anđelka Bego-Šimunić, Ališer Sijarić i Dino Rešidbegović, uz još neke koji se javljaju sporadično, npr. Jasmin Osmanagić, Rada Nuić, Jasmin Osmić i dr.

Možda je naručivanje novih djela od strane ministara i političkih stranaka dobro za kompozitore, međutim, za sistemska rješenja položaja i razvoja muzike kao umjetnosti to je u bosanskohercegovačkim uslovima pogubna verzija društvene stimulacije kompozitorstva. Najprije zato što stimulaciju selektivno provodi jedna stranka ili jedno ministarstvo, što u BiH znači jedna politička opcija, odnosno jedan narod, a gotovo uvijek povodom prigodnih političkih, vjerskih ili opštedruštvenih događaja. To, dakle, može biti dobro za kompozitora samo kao jedan od, svakako ne primarnih, načina stimuliranja muzičkog stvaralaštva. Posebno ne onda kada treba razmišljati i djelovati u pravcu sistemskog doprinosa razvoju muzičke kulture u bosanskohercegovačkom društvu. Uvjerili smo se na iskustvima iz socijalističke prošlosti da djela naručena od političke stranke ili neke njene ispostave ne ostavljaju dubljeg traga u historiji muzike jedne države ili naroda. Sjetimo se samo bezbrojnih kantata koje su nastajale za svaki socijalistički praznik, od kojih se danas ne izvodi niti jedna u cijeloj Jugoslaviji, istina trenutno zbog političkih razloga, ali i zbog toga što takva djela uglavnom ne zadovoljavaju osnovne kriterije muzičke vrijednosti.

FRAGMENT 2: IZVOĐAŠTVO

Iz ugla odnosa društvena baza – nadgradnja, sljedeći problem je izvođenje standardnih, ali posebno novih domaćih djela. U proteklih dvadesetak godina nisam prisustvovao koncertima umjetničke muzike, osim u slučajevima organizacije Muzikološkog društva FBiH i muzičkih akademija u Sarajevu i Banjoj Luci, na kojima se izvode djela domaćih autora. Ukoliko se i izvode, onda je to prigodno izvođenje jedne ili dvije kompozicije u sklopu neke vjerske, stranačke i sl. manifestacije. Razlozi su višestruki, od slabe produkcije

je novih djela do nevjerice u vrijednost domaćih djela od ljudi koji se brinu o izvođenju, bilo kao izvođači, bilo kao organizatori.

No nije problem samo rijetka izvedba djela domaćih autora, problem je, možda još i veći, slaba koncertna produkcija uopće. O koncertnom životu u BiH brine se nekoliko orkestara, najviše Sarajevska filharmonija, nekoliko organizatora, najviše Sarajevo art, nekoliko muzičkih ustanova, najviše muzičke akademije u Sarajevu i Banjoj Luci, i nekoliko ljudi kojima je to posao ili neka od raznolikih muzičkih dužnosti. Tih nekoliko muzičkih institucija i malo više ljudi je ipak malo da bi se razvila kontinuirana koncertna djelatnost tokom cijele koncertne sezone. Problem slabo razvijenog izvođaštva je drugo krucijalno pitanje opstanka umjetničke muzike u BiH.

FRAGMENT 3: KULTURNA POLITIKA

Zanimljiva praksa u BiH je da se i stvaranje i izvođenje umjetničke muzike gotovo uvijek povezuju s nekom drugom društvenom manifestacijom. U kontekstu prethodnog, hoću reći: muzika je u službi nečeg drugog, a to drugo, koje je najčešće političko-nacionalno-vjersko, ima mogućnost da materijalno stimulira izvođenje djela, odnosno koncertnu djelatnost. Ovdje djelomično uvrštavam i gostovanja stranih umjetnika, ali prvenstveno govorim o domaćim izvođačima i domaćim djelima. Ovisnost muzike o nečemu drugom i jednosmjerni utjecaj društva na muziku spada u opis odnosa muzike i društva u društvima u kojima odsustvuje društveno dogovorena kulturna politika. Društveni dogovor zamišljen u opšte prihvaćenim standardima kulturne politike donose ministarstva, stranke i sl., odnosno vlast u dogovoru s stvaraocima i konzumentima kulture. Naprotiv, odsustvo kulturne politike omogućava „lako ćemo” filozofiju koja važne stvari u kulturi rješava sporadično i *ad hoc* ovisno o finansijskoj snazi društva. Rezultati takve politike, odnosno njena odsustva, jesu drastično zavrtnanje materijalne slavine cijeloj kulturi pa i muzici, koje je počelo negdje od 2000. Povremeno se slavina materijalne stimulacije otvori, uglavnom onda kada treba marketinški odraditi glasačko tijelo, dakle pred izbore ili neposredno po ustanovljavanju vlasti, što je u BiH u posljednje dvije godine vrijeme prilično zanimljiva pojava. Upravo ta česta gotovo neparlamentarna smjena vlasti, stranaka i vodećih ljudi i jeste jedna od prepreka sistemskim rješenjima ne samo problema muzike i drugih umjetničkih djelatnosti, već i opštedruštvenih problema.

Muzičari u ovom segmentu, tj. materijalnoj stimulaciji ne mogu učiniti gotovo ništa. Razlog tome je vrlo jednostavan. Ako bi i željeli da muzička djelatnost postane tržišna djelatnost, kao što ima govora na mjestima koja odlu-

čaju o tome, dakle u vlasti, još od poslijeratnog ukinuća Koncertne agencije Sarajevo i njenog pretvaranja u instituciju Sarajevo art, koja organizuje sve kulturne manifestacije od likovne izložbe do koncerta i sl., to je nemoguće uraditi iz najmanje dva razloga:

- prvo, da se one muzičke djelatnosti koje se smatraju nositeljima ukupne kulture jednog društva prepuste tržištu – ne radi se nigdje na svijetu,
- drugo, građani konzumenti takve kulture u današnjim tranzicijskim, odnosno depresivnim društveno-ekonomskim uslovima, ispod su svakog socijalnog nivoa – njima bi posjeta ekonomski opravdanom muzičkom događaju, pretvorenom u skupu ulaznicu od 5, 10, 15 i više konvertibilnih maraka, predstavljala znatno finansijsko opterećenje.

FRAGMENT 4: NE/VRIJEDNOST

Trenutna situacija u muzici govori o odsustvu većine onih elemenata koji muzički život čine fenomenom visoke kulture. Stanje ekonomske tranzicije, političke nestabilnosti i društvene depresije pogoduje razvoju manje vrijednih muzičkih fenomena. Na bosanskohercegovačkoj muzičko-umjetničkoj sceni još od završetka rata ne možemo se pohvaliti vrijednim novostvorenim djelom, vrijednim izvođenjima standardnog repertoara, vrijednim muzičkim događajima i sl., u onom broju koji bi mogao predstavljati umjetničke standarde muzičke prakse i ukupnog muzičkog života. Uprkos tome što je takvih momenata u poljednjih nekoliko godina sve više, visoko vrijedni muzički stvaralački i izvođački događaji mogu se izbrojati na prstima jedne ruke. I to je onaj drugi nivo govora o muzici: muzička umjetnost kao vrhunska ljudska djelatnost, neminovno je u vezi sa društvenom bazom, ali kada je umjetnost onda postaje metajezik, transcendentni fenomen izvan i iznad društva pa i pojedinca. O takvoj muzičkoj umjetnosti, međutim, veoma je teško govoriti. Kako je rečeno, imalo stroži kriterij odvojio bi svega nekoliko muzičkih događaja koji zadovoljavaju ono što bi moglo nositi težinu visoko vrijedne umjetnosti. U proširenom smislu muzičkog događaja ovdje mislim i na nova djela, i na koncerte, ali i na pisanu riječ o muzici, i na organizaciju muzičkog događaja, muzički marketing itd.

Nasuprot devastiranim obalama umjetnosti stoji more na kojem plove brodovi kiča i šunda, ponovo u svim segmentima muzičkog: od novokomponovane narodne pjesme, kvazi sevdalinke i ilahije, turbo i cro-rocka, pa sve do muzičkih *workshopova* i koncerata ozbiljne muzike. I to je četvrto ključno pitanje muzičke umjetnosti u BiH danas. Štaviše, ukoliko ovo kič stanje, čija je osnovna karakteristika da se sve što zvuči proglašava umjetnošću,

a svako ko pjeva i svira umjetnikom, potraje duže vrijeme, onoliko npr. koliko je potrebno da bi bosanskohercegovačko društvo shvatilo mjesto i ulogu umjetnosti i koliko je potrebno da bi se edukovali pojedinci koji bi stvarali vrijednu umjetnost – prijeti vrlo opipljiva opasnost da umjetnosti potpuno nestane. Šta bi u tom slučaju ostalo? Ostala bi muzika estradiziranog tipa, koja je dovoljna da bi se zadovoljili hedonistički porivi ruraliziranog pojedinca i na njemu izgrađenog ruraliziranog društva. Naravno, ruralizacija društva nastala je kao posljedica ratnih razaranja i poremećaja u nacionalnoj i socijalnoj strukturi društva i ovakvo predviđanje je moguće sve dok snaga civiliziranog, odnosno urbaniziranog društva ne asimilira posljedice ratom opustošenog kulturnog i muzičkog duha.

FRAGMENT 5: PERSPEKTIVE

Da ipak nije u muzičkom životu BiH sve potisnuto i stavljeno u drugi plan, govore sljedeći podaci:

- U BiH trenutno djeluju četiri muzičke akademije: u Sarajevu (od 1955), Istočnom Sarajevu (1994), Banja Luci (1998), Akademija umjetnosti na privatnom Univerzitetu „Slobomir” u Bijeljini (2005) i dva odsjeka za muzičke pedagoge pri pedagoškim fakultetima u istočnom i zapadnom Mostaru. Osim akademskih institucija u BiH djeluje i trinaest srednjih muzičkih škola (Sarajevo, Mostar, Banja Luka, Tuzla, Bihać, Zenica, Prijedor, Bijeljina, Lukavica, Novi Travnik, Široki Brijeg, Trebinje, Žepče) i desetine osnovnih muzičkih škola.

- Djeluju dva simfonijska orkestra – *Sarajevska Filharmonija* (od 1923) i *Banjalučka filharmonija* (od 2010), tri profesionalna manja orkestra – u Banjoj Luci ansambl *Arion*, *Kamerni simfonijski orkestar* u Zenici i *Mostar sinfonietta* u Mostaru, nekoliko kvalitetnih pjevačkih društava, npr. *SPD Jedinstvo* iz Banja Luke, *Interreligijski hor Pontanima* iz Sarajeva itd.

- Djeluje i nekoliko manjih instrumentalnih ansambala, naročito intenzivno ansambl za Novu muziku *Sonemus*, duvački kvintet *Per sempre* i kamerni ansambli Muzičke akademije u Sarajevu pod imenom *aMAS*, nekoliko kamernih horova u Sarajevu i Banjoj Luci i dr.

- Sarajevska opera izvede jednu do dvije predstave mjesečno standardnog i domaćeg operskog repertoara i sl. Od 1995. desile su se četiri domaće operne premijere: već spomenuta *Hasanaginica* (2000), zatim opera za djecu *Aska i vuk* A. Horozića (2003), *Srebreničanke* I. Čavlovića (2004) i *Alma* J. Osmanganića (2012).

- Balet Narodnog pozorišta u Sarajevu je jedan od najživljih izvođačkih organizama u BiH sa redovnim standardnim i ponekim domaćim repertoarom,

npr. postavka baleta *Izložba slika* Julija Marića (2003/6). Ova institucija od 2010. redovno organizira *Balet Fest* na kojem baletne predstave postavljaju poznati koreografi i u izvođenju vrhunskih baletana i baletnih ansambla iz svijeta.

– Izvode se značajna djela svjetske muzičke literature, npr. *Deveta simfonija* L. van Beethovena (Sarajevo, 1998, 2012), *Simfonija orijenta* J. Š. Slavenskog (2005), *Carmina burana* C. Orffa (Sarajevo, 1998, 2010), *Requiem* W. A. Mozarta (Sarajevo, 1997, 2011), koncertno izvođenje opera *Didona i Enej* (2006) i *King Arthur* (2009) H. Purcella, *Requiem* G. Verdija (Sarajevo, 2011) i dr. Izvođači su ansambli Muzičke akademije u Sarajevu, Sarajevska filharmonija, Hor Opere Narodnog pozorišta, bilo pojedinačno, bilo kao partnerske institucije. U izvođenju značajnog dijela koncertnog repertoara učestvuju solisti i ansambli iz zemalja bivše Jugoslavije, ali i šire.

– Organiziraju se značajni muzički festivali ili oni u kojima je muzika ravnopravan dio programa: *Sarajevska zima* (od 1984), *Bašćaršijske noći* (od 1995), *Jazz Fest Sarajevo* (od 1997), *Bosanskohercegovački internacionalni muzički festival* (BIMF, od 2005), *Sarajevo Gitar Fest* (SGF, od 2010) i *Sarajevo Chamber Music Festival* (SIMF, od 2011). Ovo su festivali koji se odvijaju u Sarajevu, no treba reći da svaki veći grad u BiH ima svoj festival. Najznačajniji od njih su *Zeničko proljeće* u Zenici (od 1995) i *Dani Vlade Miloševića* u Banjoj Luci (od 2000).

– Pokreće se prvi časopis za muzičku kulturu u BiH pod imenom *Muzika*, koji izlazi od 1997, štampaju se zbornici radova s domaćih i međunarodnih skupova organiziranih u Sarajevu i Banjoj Luci, osnivaju se Muzikološka društva FBiH (1998), Muzikološko društvo Republike Srpske (2006), Institut za muzikologiju pri Muzičkoj akademiji (2003), održavaju se Međunarodni simpoziji *Muzika u društvu* u Sarajevu (od 1998), naučni skup u sklopu *Dana Vlade Miloševića* u Banjoj Luci i sl.

Uprkos tome što su mnogi muzičari napustili BiH tokom i neposredno nakon rata, i što traje nepovoljno stanje društveno-ekonomske tranzicije, muzičkih događaja je sve više. Izuzetnim naporima muzičara, naročito onih koji djeluju u muzičkim institucijama, akademijama i orkestrima, razvija se nešto što bi u budućnosti moglo uroditi znatnijim plodovima.

No, šta učiniti da bi muzički život u BiH bio smisleniji, potpuniji, bogatiji, odnosno da bi se snažnije zaustavila erozija umjetničkog u muzici? U vezi s tim organizirano je nekoliko razgovora i skupova koji su pokušavali odrediti neke putokaze ka izlazu iz krize, ali se usuđujem reći da nikakvi skupovi niti razgovori neće dati dobra rješenja prije nego se vlast, preko svojih ministarstava, detaljno pozabavi problemima muzičke umjetnosti i na nivou društva, dakle politike i ekonomije, donese kvalitetna systemska rješenja. Dru-

gi način pomoći, odnosno izlaska iz krize, rečeno modernim političkim jezikom, jeste povezivanje bosanskohercegovačke muzike s muzikom Evrope i svijeta. Neki oblici tog povezivanja prisutni su i danas, npr. gostovanja stranih umjetnika i ansambala, veza muzičkih akademija u Sarajevu i Banja Luci sa stranim akademijama, gostovanja domaćih umjetnika i ansambala u međunarodnim muzičkim centrima i sl. To su institucionalne veze ovisne o dobroj volji i mogućnosti pojedinaca u institucijama koje se bave istim poslom. Nedostaje, međutim, državna podrška takvim međunarodnim vezama. Za budući razvoj muzičke umjetnosti u BiH potrebna su dugoročnija i sistematičnija ljudska i materijalna ulaganja – od stvaranja novih i fleksibilnih planova i programa u muzičkim školama, zajedničkih istraživačkih projekata akademija i instituta, specijalizacija bosanskohercegovačkih muzičara u evropskim edukativnim centrima i sl., do pomoći u izgradnji zgrade Muzičke akademije i Koncertne dvorane u Sarajevu i sl. Nadam se da će i ovaj skup i ova diskusija o problemima muzike u zemljama tranzicije nastalih raspadom socijalističke Jugoslavije moći nešto učiniti i na tom planu, makar i na animiranju zajedničke pozornosti, volje i želje da se nešto čini.

Ivan ČAVLOVIĆ

MUSIC IN BOSNIA AND HERZEGOVINA IN THE CONDITIONS
OF TRANSITION: FRAGMENTS

Summary

Conditions in the art music in Bosnia and Herzegovina is not satisfactory to the degree to which it should be, having in mind the civilizational and social value of art music. The reasons are many, and it all started with the 1992–1995 war destruction, which strongly affected musical life and devastated musical and other resources; it was followed by the post-war economically poor and politically unstable conditions in the country undergoing transition and depression. Between these two phenomena, war destruction and socio-economic transition and depression, there are other reasons that affect conditions in musical life and musical practice, which can be thematically and methodologically viewed as: music and musical stage, and music and music art, respectively. Both levels refer to the position of composition, performance, music dependence on things beyond it, lack of socially defined cultural policy and (non)value as a qualitative definition of current conditions in music. However, fragmentary viewing of these phenomena in musical life of Bosnia and Herzegovina has not eliminated the possibility for discussion of significant positive events as well. It is such musical events that, despite the transition, are becoming the bright supports that indicate new avenues of the art music development directed to higher-quality musical life and better musical future.

Key words: *Music, Bosnia and Herzegovina, Transition, Composition, Performance, Cultural policy, (Non)value, Prospects*